

DÜŞTEN FETHE İSTANBUL

Editör

DR. COŞKUN YILMAZ

DÜŞTEN FETHE İSTANBUL

Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Kültür Yayınları No. 28

Üsküdar Belediyesi
Hilmi Türkmen
Belediye Başkanı

Yayın Koordinatörü
Zeki Bıyık

Kapak
Özkul Eren

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet Mazak

Tasarım
SMEY

Tashih ve Redaksiyon
Mustafa Birol Ülker
Ebubekir Al

Grafik Uygulama
Ender Boztürk

ISBN 978-605-84934-6-9
İSTANBUL, Mayıs 2015

Baskı-Cilt
İhlas Matbaacılık A.Ş.
Mahmutbey Cad. Meriç Sok. K. 1, No. 26
Şirinevler - İstanbul

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ
Üsküdar Belediyesi
Hakimiyeti milliye Cd.
Atlas Çıkmazı
No: 35 Üsküdar /İSTANBUL
Tel: +90 216 5323000
Web: uskudar.bel.tr

Fatih Sultan Mehmed'in İlgi Duyduğu Kitaplar ve Kütüphanesi

PROF. DR. İSMAİL E. ERÜNSAL*

Osmanlı sultanlarının hangi kitapları okudukları da-
ima merak konusu olmuştur. Yakın dönemle ilgili,
belge ve bilgi bulmak mümkün olsa da XVI-XVII. asırlara ait bu ko-
nuda çok az belge ve bilgi mevcuttur. Mesela Yavuz Sultan Selim'in
Mısır Seferi sırasında okuduğu *Vassaf Tarihi*'ni yolda kaybettiğini ve
Kahire'ye gidince bu eseri istinsah ettirdiğini biliyoruz. Hoca Sadeddin
bu olaydan bahsederken şöyle der:

Bir gece mirî esbâb yûkinden biri zulmet-i leyde girû kalmağla
arab gâret itmiş. Meger bir sanduk kitap dahi bile zâyi' olmuş. Bir
latif hat ile *Tarih-i Vassâf* ol kitapların içinde imiş. Merhûm Pâdişâh,
ol nûshaya mâiller olup yolda eğlenceleri imiş. Vâlid eydür: Saray
hocası var idi, Mevlânâ Şemseddin dirlerdi... Sûr'at-i hattı böyle idi ki
on günde bir Mushaf-ı şerif yazar idi... Mısır fetholundukda hocaları
Halimî Efendi'ye buyurdılar ki "Şemseddin bize bir *Tarih-i Vassâf*
yazsun"¹

1 Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcu't-Tevârih*, c. II, İstanbul 1279, s. 610.

XVI. asrın sonlarında hazırlanmış bir listede adı belirtilmeyen bir padişahın “Mâbeyn kasrındaki zât-ı hümâyun-ı hüsrevânelerine mahsus olan kütüb-i nefise” arasında *Kanunnâme-i Bektaşiyân*, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ li-Derviş Sehî*, *Divân-ı Tıflî* (bi-hattihî) gibi kitap kayıtları vardır.²

II. Selim’in Hazine’den aldığı kitapların kaydedildiği 982 tarihli bir belgede *Şehnâme*, *Divan-ı Hâfız* gibi kitapların adı geçmekte ve padişahın sancaktan getirdiği *Câmi Divanı*’nın üç cildiyle ilk sayfası tezhipli *Mesnevi*’yi aldığı bildirilmektedir.³

III. Mehmed’in de okuduğu kitaplarla ilgili belgeler mevcuttur. Rebiülevvel 1012 tarihli bir belgede “sa’âdetlü pâdişâh Davud Paşa yatusunda iken istediği cönklerle” ve “yine Davud Paşa yatusunda iken istediği Türkçe kitapların” isimleri verilmektedir.⁴

Topkapı Sarayı Arşivi’ndeki bir belgede⁵ “1115 Cemazielahirinin evasıtında dönemin padişahının Has Oda Hazinesi’ne teşrif buyurdıklarında ihrac olunup Harem-i Şerife teslim olunan eşya” arasında birkaç Mushaf ve En’âm dışında *Risâletü Ricâlu’llah*, *Tuhfetü’l-Âdâb*, *Âdâb-ı Harb*, *Tercüme-i Sadru’s-Şerî’a*, *altun cildlü Sultan Osman Mecmû’ası*, *Divân-ı Muhibbi*, *Kıyafet-nâme* ve *Tefsirü Ebu’s-Su’ûd* gibi eserlerin adları geçmektedir. Aynı belgede “Sır Kâtibi Ali Ağa kullarına berây-ı isti’mâl-i Hümâyûn teslim olunan kütüb-i mütenevvi’a” başlığı altında 23 kitabın isimleri verilmektedir.⁶

Fatih Sultan Mehmed’in okuduğu kitaplarla ilgili bu tür belgelere sahip değiliz. Ancak Fatih’in ilgi duyduğu ve muhtemelen bazılarını okuduğu kitaplarla ilgili olarak muasır kaynaklarda bazı ipuçları bulabilmek mümkün olmaktadır. Fatih’in, Arapça ve Farsça yanında Grekçe ve İtalyanca da bildiği nakledilmektedir. Eski Yunan ve Roma’nın

2 TSA. D. 8506.

3 TSA. D. 3261, s. 3a. Emine Fetvacı, *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayı’nın Gözüyle Resimli Tarih*, çev. Nurettin el-Hüseynî, İstanbul 2011, s. 69-70.

4 TSA. E. 861/5. Bu belgenin neşri için bkz: İsmail E. Erünsal, *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler I*, İstanbul 1982, s. 362-363.

5 TSA. D. 2402, s. 2a.

6 TSA. D. 2402, s. 2b.

kültür mirasıyla da yakından ilgilendiği ve bu dillerde yazılmış bazı eserleri hem kütüphanesine kazandırmak hem de tercüme ettirmek için bazı teşebbüslerde bulunduğunu biliyoruz.⁷ 1460-1480 tarihleri arasında sarayda Grekçe eserleri istinsah eden katipler 16 Grekçe eseri kopya etmişlerdi. Saray kütüphanesi hakkında önemli bir eser yazmış olan Deisman, Fatih'in İstanbul'da doğu ve Batı kültürünü bir araya getirme misyonunu üstlendiğini söylemektedir.⁸ Saray kütüphanesinde bir kısmı muhtemelen Bizans'tan kalan yazmalar arasında Fatih Sultan Mehmed'in çeşitli yollarla edindiği Grekçe, Latince ve İtalyanca yazmalar da yer almaktaydı. Mesela Dubrovnik Arşivi'nde yer alan bir belgeden Fatih'in vezir-i a'zam Mahmud Paşa vasıtasıyla getirtilen üç kitaba teşekkür ettiğini ve "lo marçilio sopra lo poe lo quarto Tadeus çitilis" adlı diğer bir kitabın da bulunup gönderilmesini istediğini öğrenmekteyiz.⁹ Batlamyus'un Coğrafya'sının (*Geography*) İtalyanca tercümesinin bir nüshası mütercimi tarafından Fatih'e gönderilmişti.¹⁰

Diğer taraftan Fatih, İslâm dininin ve kültürünün en önemli kaynaklarını saray kütüphanesine kazandırmak için de büyük gayret sarf etmiş ve fethi müteakip ilk yapılan binalardan biri Beyazıt'daki Eski Saray'da bir kütüphane oluşturmuştur. II. Mehmed'in Manisa'dan Edirne Sarayı'na götürdüğü kitapların Eski Saray'ın tamamlanmasından sonra buraya nakledildiği bilinmektedir.¹¹ Fetihten sonra İstanbul'da ilk kurulan kütüphane olan bu saray kütüphanesi daha

7 Fatih'in emriyle Grekçe'den Arapça'ya tercüme edilen bazı kitaplar için bkz: Maria Mavroudi, "Translations From Greek into Arabic at the Court of Mehmed the Conqueror", *The Byzantine Court: Source of Power and Culture, Papers From The Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, Koç University Press 2013, s. 195-207.

8 Vryonis, "Byzantine Constantinople and Ottoman Istanbul", *The Ottoman City and It's Parts, Urban Structure and Social Order*, yay. haz. Irene A. Bierman, Rifa'at A. Abou-El-Haj, New York 1991, s. 39.

9 Bkz: Ciro Truhelka, "Dubrovnik Arşivinde Türk-İslâm Vesikaları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, I, (İstanbul 1955), s. 51-52.

10 Maria Mavroudi, a.g.m. s. 199.

11 İsmail Baykal, "Fâtih Sultan Mehmed'in Hususî Kütüphânesi ve Kitapları", *Vakıflar Dergisi*, IV, (1958), s. 77; A. Süheyl Ünver, *Edirne'de Fâtih'in Cihannümâ Kasrı*, İstanbul 1953, s. 12-13.

sonra Yeni Saray'a taşınmıştır.¹² Belgelerde ve kaynaklarda bu kitapların muhafaza edildikleri yer belirtilirken genellikle hazine sözcüğü kullanılır. Öyle anlaşılıyor ki hazine sözcüğü içinde kitapların ve kıymetli eşyanın bulunduğu bir mekâna işaret etmektedir. Nitekim III. Ahmed'in Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı kütüphanenin koleksiyonunun oluşumunu belirten bazı belgelerde "Bodrum Hazinesi'nden ihrac olunup ... hâfız-ı kütübe teslim edilen kitaplar", "mevcud hazineden Hazine Odası'na vakf olmak için teslim olunan kitaplar"¹³ gibi ifadelerin geçmesi de bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Sarayda teşekkül eden bu kütüphanenin kendine mahsus bir alanı olmalıdır. Safer 915/Haziran 1509 yılına ait bir muhasebe defterinde buna işaret eden bir kayıt mevcuttur: "Be-cihet-i perde-i Kitâbhâne der Enderûn"¹⁴ başlığı altında Enderun'da kitaplığın perdelerinin tamiri için kullanılan kumaşların isimleri verilmiştir.

Kaynaklardan ve bazı belgelerden devrin ünlü âlimlerinden Molla Lütü'nin bir süre bu kütüphanede hâfız-ı kütüb olarak çalıştığını öğrenmekteyiz.¹⁵ Fatih zaman zaman bu kütüphaneye gidip kitap okuyor olmalı ki Tezkireci Sehi (öl. 1548), bu kütüphanede, Molla Lütü ile Fatih'in arasında şöyle bir hadisenin cereyan ettiğini nakleder:

12 Belgelerde ve kaynaklarda bu kitapların muhafaza edildikleri yer belirtilirken genellikle hazine sözcüğü kullanılır. Muhakkak ki saray içinde kitapların bulunduğu bir mekân mevcuttu. Safer 915/Haziran 1509 yılına ait bir muhasebe defterinde buna işaret eden bir kayıt mevcuttur: "Be-cihet-i perde-i Kitâbhâne der Enderûn". BOA. Kepeci Müteferrik, 7412, s. 11.

13 TSA. D. 2362/12, s. 3a-3b. (Muharrem 1131).

14 BOA. Kepeci Müteferrik 7412, s. 11.

15 TSA. E. 6345; *Şaka'ik* s. 107, 169. "İttifak Sultan Muhammed Han, hizâne-i kütübüne emîn bir ehl-i ilm istedi. Anlar [Sinan Paşa] dahi Monla Lütü'yi sevk idüp gerek kendüler ve gerek Monla Lütü ol tarikle kütüb-i nefiseye dest-res buldı". Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr, Fâtih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, II, haz. M. Hüdâi Şentürk, Ankara 2003, s. 202; Molla Lütü, *Şerhü Risâletü'l-Ulûmi's-Şer'iyye ve'l-Arabîyye* (Beyrut 1994, s. 79) adlı eserinde Uzun Hasan, Tokat'ı yağmaladığında Fâtih'in kütüphanesinde hâfız-ı kütüb olarak görev yapmakta olduğunu söylemektedir.

"Rivâyet iderler ki bir gün Sultan Mehmed bir kitab murad idinüb kitabhaneye gelmiş. Molla Lûtfi'ye hitab idüb bana şol kitabı aliver diyü emreyledi. Kitab bir yüksecük yirde bulunub eli kitaba irmedi. Kitaplar öninde yirde bir mermer pâresi taş yaturmuş. Mevlânâ Lûtfi ol taşa basub kitabı alub Padişah eline vireyin dimiş-iken Sultan Mehmed merhum incinüb hay neyledün ol taş İsa aleyhisselam mevlididür, o taş üstine doğmuşdur didi. Molla Lûtfi dahi nesne dimeyüb kitabhanede hizmetine meşgul olub hizmet iderken kitaplar üstine örtülmiş bir köhnê bez pâresin görür. Güveler yemiş, delük delük eylemiş üstü kapkara toz olmuş yatur. Nazûkligile ol beze iki elinün parmağı uciyla edeb ve ihtiram birle yapışub ol bezi getürüb i'zâz u ikrâm uslubunda Sultan Mehmed'in oturduğu yirde dizi üstine kor. Sultan Mehmed bunu göricek bi-huzur olub bunu benüm üstüme neye getürdün diyicek Molla Lûtfi devletlü Padişah neye bi-huzur olursuz. Bu bez İsa Peygamberin bişigi bezidür diyü cevab virdi."¹⁶

Fatih döneminde sarayda oluşan kütüphane Fatih'in ilgi duyduğu eserlerle ilgili başvurabileceğimiz en önemli kaynaktır. Bu kütüphanenin Fatih devrinde mevcut kitap sayısı hakkında bir bilgimiz yoktur. Ancak bu kütüphanenin II. Bâyezid devrinde 908 (1502) tarihinde hazırlanmış katalogunda 5.700 cilt içinde 7.200 eserin künyelerinin verildiği göz önüne alınacak olunursa¹⁷ Fatih döneminde de saray kütüphanesinin oldukça zengin olduğu söylenebilir. II. Bâyezid'in emri üzerine hazırlanan ve 340 yapraktan oluşan bu katalog, ilk sayfasında "Kitâbu'l-kütüb", "Defterü'l-kütüb" diye adlandırılmıştır. Her ne kadar katalogu hazırlayan ismini eserinin üzerinde belirtmemişse de, kataloglanan eserler arasında birkaç eserin künyesini verirken kendisinden bu kütüphanenin hâfız-ı kütübü Atûfi şeklinde bahsetmiştir.¹⁸ Bu kayıttan anlaşıldığına göre, bu katalog II. Bâyezid'in Saray Kütüphanesi'nde görevli Atûfi adlı bir şahıs tarafından hazırlanmıştır.

16 *Heşt Behişt*, yay. Günay Kut, Harvard 1978, s. 40a-b.

17 Maróth, Miklós, "The Library of Sultan Bayezid II", *Irano-Turkic Cultural Contacts*, yay. haz. Eva M. Jeremiás (Piliscsaba 2003), s. 112.

18 "Kitabu Ravdü'l-İnsan fi't-Tibbi'n-Nebevi ve Risâletü Zuhri'l-Atşân fi't-Tibbi'n-Nebevi ve Risâletü Hıfzi'l-Ebdân fi't-tıb küllihâ bi't-Türkiyyeti'l-manzûme min te'lifâtı ad'afi'l-ibâd el-Atûfi el-hâdim li-kütübü'l-hizâneti'l-âmirati's-Sultân Bâyezid Hâniyye, fi müccelledin vahid". *Defterü'l-Kütüb*, s. 151.

Şaka'ikü'n-nu'maniyye'de II. Bâyezid dönemi ulemâsı arasında Atûfi diye bilinen Hayreddin Hızır'ın, saraydaki hizmetlilerin hocası olduğu, hadis, tefsir ve tıp sahasında eserleri bulunduğu, bazı camilerde vaaz ettiği belirtilirse de, onun saray kütüphanesinde hâfız-ı kütüblük yaptığından bahsedilmez.¹⁹ Ancak II. Bâyezid dönemine ait bir in'âmât mecmuasında hâfız-ı kütüb ve vâ'iz Atûfi'ye çeşitli vesilelerle verilen in'âmalar belirtilmiştir.²⁰ Bilindiği gibi İstanbul'un fethinden sonra yararlık gösteren ümerâya ve bazı tarikat erbabına da Bizans'tan kalma evler tahsis edilmiştir.²¹ 926 Muharrem (1519 Aralık) tarihinde hazırlanan Ayasofya vakıflarının mukataa defterinde "vâiz Atûfi'ye" de iki ev tahsis edildiğine dair birkaç kayıt mevcuttur.²²

Bu katalog, erken bir dönemde, XVI. asrın başlarında Osmanlı Sarayı'nda mevcut kitapların listesini vermesi bakımından kültür tarihimizin, özellikle de edebiyat tarihimizin bazı noktalarını aydınlatmada önemli katkılar sağlamaktadır. Katalogda, Arapça, Farsça ve Türkçe eserler yanında Doğu Türkçesiyle yazılmış eserler de yer almaktadır. Günümüze ulaşmayan birçok eserin de katalogda yer aldığı görülmektedir. Katalogda *Dîvânu Luğâti't-Türk*'ün bir nüshasının bulunması da ilginçtir. Atûfi katalogun lügâtlere ayırdığı bölümünde *Mukaddimetü'l-Edeb*'in üç nüshasını verdikten sonra, *Dîvânu Luğâti't-Türk*'ün birinci cildinin kütüphanede mevcut olduğunu şöyle belirtir:

"El-mücelledü'l-evvel min *Kitâbu Dîvâni Luğâti't-Türk* fi'l-luğâti't-Türkiyye (s. 298)."

19 Şaka'ikü'n-nu'maniyye, s. 416-417.

20 Bkz. Belediye Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı), MC. O. 71, s. 24, 40 ve 449: "Fi 16 Cemâzie'l-âhir, sene 909. Mevlânâ Atûfi hâfız-ı kütüb ki kitâb dâde-bud. Nakdiye: 2.000, Cübbe 'an murabba', bâ-çuka, sev.b."; "Fi 15 Ramazan, sene 909. Mevlânâ Atûfi, vâ'iz. 3 000"; "Fi 5 Rebiü'l-âhir, sene 918. Mevlânâ Atûfi vâ'iz ki te'lif-i hod âverd. 3.000".

909 tarihli ilk kayıta Atûfi'den hâfız-ı kütüb, ikinci kayıta ise vâiz diye bahsedildiğine göre Atûfi katalogu temize çektikten kısa bir süre sonra saraydaki görevinden ayrılmış olmalıdır.

21 Şehabeddin Tekindağ, "İstanbul'un tarihi topoğrafyası ile alakalı vakıf ve tahrir defterleri", VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1967, s. 308.

22 Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul Belediye Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı), MC. O. 64, varak 106b, 109b, 242b.

Katalogdaki bu kayıt cevaplandırılması gereken bazı sorular ortaya çıkarmaktadır. Her şeyden önce saray kütüphanesinde bir zamanlar mevcut olan bu nüshanın bugün elimizde mevcut olan Ali Emirî nüshası olup olmadığı sorusuna cevap aramamız gerekecektir. Saray kütüphanesinden zaman zaman çeşitli vesilelerle bazı kitapların çıkarıldığı, hediye edildiği hatta satıldığı bilinen bir gerçektir.²³ Ali Emirî nüshasının sahaflara geliş hikâyesini hatırlarsak bu nüshanın pekâlâ Mâliye Nâzırı Nazif Paşa'ya²⁴ hediye edilmiş nüsha olduğunu ve onun da yanında çalışan emektarlarından birine vermiş olmasının mümkün olabileceğini kabul edebiliriz.²⁵ Bu durumda cevaplandırılması gereken diğer bir soru ortaya çıkmaktadır. Atûfî niçin saray kütüphanesindeki nüshaya *Divânu Lugâti't-Türk*'ün birinci cildi demektedir. Böyle bir kaydı neye dayanarak yapmıştır. Eğer bu nüsha Ali Emirî nüshasıysa neden Ali Emirî nüshasında birinci cilt olduğunu gösteren herhangi bir kayıt yoktur. Acaba bu nüshada, birinci cilt olduğunu gösteren bir kaydın mevcut olduğu fevâid kayıtlarını içeren bir sayfa vardı da bu sayfa koptu veya koparıldı mı? Saray kütüphanesi koleksiyonunda

23 Bu konuda geniş bilgi için bkz: İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Sahıflık ve Sahıflar*, İstanbul 2014, s. 99-108.

24 Ahmet Nazif Paşa 21 Safer 1310 (1892)-10 Zilkade 1323 (1904) yılları arasında üç kere Maliye Nezaretinde bulunmuştur. "Nazif Paşa; mutalaayı pek sever, aynı zamanda kitap meraklısı bir zat idi. Zamanının bazı büyükleri ve okuma meraklıları gibi nüshası nadir ve hat ve tezhibi güzel kitapları satın alır, bunların iyi muhafazasına itina eylerdi. Âilesinin zaruret yüzünden satmak mecburiyetinde kalarak Ali Emirî Efendi tarafından satın alınmış ve sonradan Maarif Nezaretince bastırılmış olan (*Divânu Lügatitürk*) adlı kıymetli kitabın merhumun metrûkâtı arasında zuhur etmesi buna delalet eyler". M. Z. Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, IV, Ankara 1978, s. 63-65.

25 Kilisli Rifat, Ali Emirî Efendi'den naklen eserin sahaflara geliş hikâyesini şöyle anlatır: "Âdetim vechile haftada iki, üç kere Sahaflar çarşısına uğrar, yeni bir şey var mı diye kitapçılara sorarım; dün de uğradım. Kitapçı Burhan Bey'in dükkanında oturdum. "Bir şey var mı?" dedim. Kitapçı: Bir kitap var ama sahibi otuz lira istiyor.... Sordum sahibi kimdir? Dedim. Cevaben dedi ki: Yaşlıca bir hanımıdır, eski Maliye Nâzırı Nazif Bey'in mensubatından... Paşa, bu kitabı ona verirken: "Baka sana bir kitap veriyorum. İyi sakla! Sıkıldığın zaman kitapçılara götür. Altın para otuz lira eder, aşağıya verme!" demiş. İşte bu otuz lira kadının kulağında küpe olmuş". Kilisli Rifat Bilge, "Divânü Lügat it-Türk ve Emirî Efendi", *Türk Kültürü*, VII, no: 88 (Ankara 1970), s. 23.

bulunan kitaplarda genellikle mevcut olan padişah mühürleri ve sayım kayıtları bu nüshada neden mevcut değildir.

Bu sorulara tatmin edici bir cevap bulmamız mümkün olmadığından ya saray kütüphanesi nüshasının Nazif Paşa'nın veresinesinden satın alınan Ali Emirî nüshası olduğunu ve bir şekilde eserin saray kütüphanesinde bulunuşuyla ilgili kayıtların yok olduğunu kabul edeceğimiz ya da saray kütüphanesinde bir zamanlar *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün birinci cildinin mevcut olduğunu ve sonradan bu nüshanın kaybolduğunu düşüneceğiz.²⁶

Saray kütüphanesinde İslâmî yazmalar dışında Grekçe, Latince, Ermenice, Süryanice, İtalyanca ve İbranice yazılmış yazma eserler de mevcuttu. Saray kütüphanesinin XVI. asrın başlarındaki durumunu aksettiren bir batılı seyyahın gözlemleri de bu hususu doğrulamaktadır:

Saray'da iki büyük kütüphane vardır. Biri hizmetçilerin ve içöğ-
lanlarının yaşadığı bölümün arkasındaki saray mensuplarına açık olan büyük kütüphane, diğeri de Sultan'ın yatak odasının yanında daha gizemli olan diğeri bir kütüphanedir. Bu ikincisi en meşhur olanıdır. [Burada] kristal camlı kapakları olan iki dolapta Sultanın sık sık okuduğu iki düzine minyatürlü kitap vardır. Bu dolaplarda farklı dillerdeki kitaplar çok güzeldir. Özellikle de Büyük Konstantin'in kütüphanesinden gelen 120 adet, iki metre civarında eninde ve üç metre boyunda, inceliğinden dolayı ipek gibi gözükten parşömen üzerine altınla yazılmış gümüş mahfazalı İncil ve Tevratlar.²⁷

26 Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'da (I, st. 808) bahsettiği nüshanın da bu nüshalardan farklı bir nüsha olup-olmadığı da cevaplanması gereken bir sorudur. Bilindiği gibi Kâtip Çelebi bu esere tahsis ettiği kısa paragrafta eserin başlangıç cümlesini vermekte ve muhtevassından kısaca bahsetmektedir. Kâtip Çelebi'nin bu bilgiyi verebilmesi için eseri görmüş olması gerekir. Saray Kütüphanesi'nden yararlanması mümkün olmadığına göre Kâtip Çelebi, bugün elimizde mevcut olmayan başka bir nüshayı görmüş olmalıdır. Kataloğu hazırlayan Atûfî, başa koyduğu kurallarda her eserin isminin, kitabın üzerinde veya miklebinde yazıldığı şekilde kaydedildiğini söylüyor. O halde Atûfî'nin gördüğü nüshanın üzerinde eserin 1. cild olduğu yazılmaktaydı. Ali Emirî nüshasında böyle bir not yoktur.

27 *Relatione di Constantinopoli e del Gran Turco*, Bodleian Library, Oxford, Ms. Rawl. D. 499. Andrei Pippidi, *Visions of the Ottoman World in Renaissance*, London 2012, s. 126, 232'den naklen.

XVI. asırda hazırlanan bir listede çoğunluğu Grekçe olmak üzere saray kütüphanesinde 120 İslâmî olmayan yazma eser bulunduğu belirtilmiştir.²⁸ Bizans'tan kalma eserlerin saray kütüphanesine intikal ettiği varsayımıyla XVII. asrın ilk yarısından başlayarak batılı araştırmacılar, Rönesans dönemine ait bazı eserleri gün ışığına çıkarma ümidiyle bu kütüphaneye nüfuz etmek için çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlarsa da²⁹ uzun süre pek de başarılı olamamışlardır. XVIII. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bulunan G. Toderini bu hususu şöyle dile getirir:

Saray kütüphanesi bugüne dek Avrupa'nın ilim dünyası açısından bir sır olarak kalmıştı. Seyyahlar ondan söz etmiş, çalışma odalarında kitaplarının ortasında rahat rahat oturup, hakikatten uzak, masallarla dolu seyahatnamelere dayanan âlimler de hakkında fikir yürütmüşlerdi. Fransa kralının kütüphanesine Yunanca yazmalar satın almak üzere 1728'in sonuna doğru İstanbul'a gelen Başpapaz Sevin bu erişilmez mabede asla giremedi. Bu kütüphaneyi görebilmek için yapmadığım kalmadı; ama kurduğum onca hayalin ve sonu gelmeyen vaatlerin ardından, umutlarım söndü.³⁰

28 Speros Vryonis, "Byzantine Constantinople and Ottoman Istanbul", *The Ottoman City and Its Parts, Urban Structure and Social Order*, yay. haz. Irene A. Bierman, Rifa'at A. Abou-El-Haj, New York 1991, s. 37-40. Fatih Sultan Mehmed'in saray kütüphanesine Batı'dan getirttiği ve yazdırttığı diğer bazı eserler için bkz: J. Raby, "East and West in Mehmed the Conqueror's Library", *Bulletin du Bibliophile*, 3, Paris 1987, s. 297-321. Saray kütüphanesi için ayrıca bkz: Emil Jacobs, *Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel*, Heidelberg 1919.

29 Loukia Droulia, "Les Foyers de Culture en Grèce Pendant la Domination Ottomane: Les Cas des Bibliothèques", *Le Livre dans le Sociétés Pré-Industrielles*, Athènes 1982, s. 195; Julian Raby, "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers*, c. 37 (1983), s. 15-16. Ahmed Sa'ib'in de bu konuda erken tarihli oldukça ilginç bir yazısı vardır: "Sarayı hümâyunda Vizantiyus Kütüphanesi", *Servet-i Fünûn*, c. 46, no: 1183, s. 302-304. Bu makalenin metni Latin harfleriyle şu çalışmada verilmiştir: Hasan Kaya, *Servet-i Fünûn Dergisi*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2002, s. 547-552.

30 Giambattista Toderini, *Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2012, s. 145-146.

Ancak XIX. yüzyılda bazı batılı bilim adamlarının saray kütüphanesine nüfuz etmeleri mümkün olabilmiştir.³¹

.....
31 Bu hususta başarılı olanlardan biri Constantin von Tischendorftu (1815-1874). Kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'da Rus elçisi olan Alexander Lobanov-Rostovski'nin yardımıyla saray kütüphanesine girebilmiş ve Kritoboulos'un *Critobuli Imbriotae Historiae* (ed. D. R. Reinsch, Berlin-New York, 1983) isimli eserini bulmuştu. Macar Bilimler Akademisi de İstanbul'a, saray kütüphanesi'ne getirildiği söylenen Macar Kralı Mathias Corvinus'un (1443-1490) efsanevi kütüphanesini bulmak için bir heyet göndermişti. Bkz: Johann Strauss, "The Millets and the Ottoman Language", *Die Welt des Islam*, c. 35/2, 1995, s. 245.